

FABINY Tamás: *Júdás, az elveszett tanítvány*, Budapest, Luther Kiadó, *Credo-könyvek 3*, 2023. 207 oldal, 101 színes illusztrációval, bibliográfiával és igehely mutatóval.

Nagy Károly Zsolt

A
JÚDÁS-PALIMPSZESZT

Minden valószínűség szerint Fabiny Tamás kötet a hazai teológiai irodalom területén idén, de talán mondhatjuk, hogy az utóbbi évtizedben megjelent legizgalmasabb eredeti mű. A szerző sokak számára ismerős: evangélikus lelkész, teológiai doktor, a Magyarországi Evangélikus Egyház elnök-püspöke, aki közéleti kérdésekben is felelős és markáns véleményt képvisel – mely esetenként nem feltétlenül egyezik a történelmi egyházak hivatalos álláspontjával. Aki nyomon követi Fabiny Tamás munkásságát, azt is láthatja, hogy nem áll tőle távol az irodalom és általában a művészet világa. Írásaiban sokszor hivatkozik műalkotásokra, és aki ezeket vagy Munkácsy „Krisztus-trilógiájához” kapcsolódó tárlatvezetését olvassa, annak számára ismerős lesz az a megközelítés és hang is, mely a Júdás-problémát tárgyaló könyvének alaptónusát adja: a személyességet és reflexivitást végig megtartó, és ezt az olvasótól is megkívánó elemzése; gondolkodásának nagyon tág horizontja, mely nem annyira egy részletes, analitikus megközelítéssel, mint inkább szemlélődő hozzáállással párosul, s ennek eredményeképpen az olvasó nem a téma düreri részletességű „tájképét” látja maga előtt, hanem inkább egy olyan atlaszt, mely megmutatja a főbb csomópontokat és elágazásokat, a közöttük lévő utakat.

A kötet már első látásra megragadja az olvasót, hiszen egy nagyméretű, kemény kötésű, jól tervezett és nagyon szép kiállítású tárgy van dolga, melyet jó érzés kézbe venni. A lapok engedelmesen hajlanak az ujjaink alatt, s bár nem a művészeti reprodukciókkal teleszórt könyvekre jellemző fényes műnyomópapírra készült, a remek nyomdatechnika eredményeként mégis élvezhetőek a képek. (Első re-

akcióként szinte azt mondhatnánk: túl szép könyv ez egy rút témához.) A könyv topográfiája is feltűnő: a jól áttekinthetően tagolt főszöveg olvasását és értelmezését lapszéli jegyzetek és a fejezeteken belüli gondolati egységeket összefoglaló, piros színrel nyomtatott, alcímként a szövegből kiemelt gondolatok segítik. Megesik persze, hogy az olvasó nem a kiemelt gondolatokat tartja az adott bekezdés kulcsmondatának, és olykor zavarba jön a széljegyzetek státuszát illetően is, hiszen többször előfordul, hogy a fejezet végi jegyzetek között várakozásaival ellentétben nem csupán bibliográfiai hivatkozásokat olvashat, hanem olyan kiegészítő információkat is, melyek megérdemelték volna, hogy szintén a széljegyzetbe kerüljenek. Így azután, ha nem akar az információkról lemaradni, kénytelen olvasás közben a jegyzetekhez lapozni, ami viszont megakasztja a szöveg befogadását. Mindez azonban hosszú távon mégsem von le semmit az olvasás élményéből.

A könyv a szerző közlése szerint korábbi habilitációs értekezésének kibővített, a szélesebb és nem feltétlenül szakmai közönség számára átdolgozott változata. Annak igénye, hogy a szerző a szakteológusoknál szélesebb olvasóközönséghez szeretne szólni, egyértelműen érezhető. Egy jól olvasható, gördülékeny, nemcsak a teológiai és egyházi szakzsargon, de az efféle könyvekre jellemző összetett és bonyolult mondat szerkesztést is hátrahagyó szöveggel van dolgunk, mely – a szerzőre jellemző, de a teológiai művektől inkább szokatlan módon – felfedi a saját kódrendszerét. Éppen ezért meglepő, hogy a szöveg „akadálymentesítése” mégsem teljes, a bibliai szövegek görög nyelvű idézetei többnyire feloldás, fordítás nélkül szerepelnek benne, s ez talán elkedvetlenítheti a valóban kívülről olvasót.

Mielőtt a könyv tartalmára térnénk, érdemes néhány szót szólni arról, hogy a képeknek mi a státusza a könyvben, és hogyan használja azokat a szerző. A kötetben több mint száz olyan műtárgy – elsősorban festmények – reprodukcióját láthatja az olvasó, melyek az antikvitástól a kortárs művészetig reflektálnak valamilyen módon Júdás alakjára és történetére. A képek azonban korántsem csupán illusztratív szerepet töltenek be, vagyis nem arra vannak, hogy mintegy – átugorható vagy kihagyható – járulékos elemként vagy díszként csatlakozzanak a főszöveghez, hanem szerves részei a szerző érvelésének. A mű egyik fejezete kifejezetten a hatástörténet képzőművészeti dimenzióit tárgyalja, ugyanakkor ez az argumentatív képhasználat a kötet egészét jellemzi. Fabiny alapvetően az ikonológia módszere felől közelít a képekhez, vagyis elsősorban azok szimbolikáját vizsgálja. Az a kérdése, hogy az egyes műalkotások hogyan reflektálnak Júdás alakjára, milyen kliséket, attribútumokat rendelnek hozzá, hogyan interpretálják a történetét, és ezzel milyen értelmezési hagyományt formálnak meg. Ha a képhasználat hagyományos keresztény indokaiból indulunk ki, akkor ezek a motívumok elsősorban a képek értelmezésének kognitív dimenzióit jelentik. Ezek alapján jöttek létre az úgynevezett biblia pauperumok, így nem véletlen, hogy a kötetben számos ilyen alkotás hosszabb-rövidebb elemzésével találkozunk. A képek azonban nemcsak azért váltak fontossá a kereszténységben, mert segítségükkel kiválóan lehetett tanítani azokat is, akik nem tudtak olvasni, hanem azért is, mert az akaratunkra és az érzelmeinkre is hatnak. A szerző pedig ezekre a dimenziókra is

érzékeny, és arról is részletesen szól, hogy egy-egy kép az általa megjelenített kognitív struktúrákat hogyan teszi vizuálisan átélhetővé, vagyis hogyan vonja be a nézőt egy-egy értelmezési keretbe, és hogyan mozgósítja cselekvésre – legyen az akár a zsidókkal szembeni erőszak vagy az irgalom és könyörület cselekedete. A képek tehát nem kihagyható részei a szövegnek, ugyanakkor a szerző nem is rágja a szánkba azt, hogy ezen vagy azon a képen mit kellene látnunk. Inkább arra ösztönöz, hogy – mintegy szemlélődő gyakorlatként – vegyük szemügyre a képeket, és az általa használt elemzési szempontrendszer is alkalmazva magunk eredjünk a jelentések nyomába. A képek argumentatív használatából következik, és az önálló képértelmezést is megkönnyíti, hogy a kötet számos reprodukciója nagy méretű, vagyis nem vagyunk egy szöveges leírásra utalva annak érdekében, hogy egyértelműen azonosítani tudjuk azt, amit látnunk. Itt is tapasztalhatunk ugyanakkor néhány esetben következtelenséget, hiszen vannak fontos képek, melyek egy-egy részletét a szerző részletesen elemzi, ugyanakkor a reprodukció olyan kicsi, hogy az olvasó csupán sejtetheti, hogy az elemzett részlet valóban ott van a képen.

A kötet hat nagyobb fejezetre tagolódik. Az első fejezet, mintegy bevezetésként, magát a problémát exponálja, és már itt nagyon erősen jelentkezik a szerzőnek az olvasó reflexivitása iránti fokozott igénye. A fejezet címe – „A Júdás-jelenség” – előre vetíti annak egész tartalmát, azt, ahogyan a szerző megpróbál eltávolítani bennünket attól a Júdás-képtől, mely számunkra, modern európai keresztény olvasók számára feltehetően magától értetődő. Fabiny problémává teszi számunkra Júdást. Azt az alakot, akit megannyi prédikációban „a hogyan történhetett ez” kérdésre adott válaszként mint „hibást”, mint bűnbakot állítanak elénk, kérdésként mutatja be, utána pedig visszaterel bennünket az eredeti kérdéshez, és Júdás „hibássá”, bűnbakká válásának az egyház történetében kibomló folyamatára irányítja a figyelmünket. Az eredeti kérdés, a megváltás műve és ebben Júdás szerepe persze mindvégig titok marad, és a szerző tiszteletben tartja azt, hogy „a titkok az Úréi”, a kijelentett dolgokat azonban, melyek „a mieink és ami fiainké” (5Móz 29,29), és amelyek mindig minden korban a beteljesítés vágyával kérdésként állnak előttünk, vizsgálat tárgyává teszi, és ez a vizsgálat magára a Kijelentésre is vonatkozik. A szerző abban az értelemben is a „mienknek” tekinti a kijelentett dolgokat, hogy – mint protestáns teológus – a Kijelentés isteni eredetének megkérdőjelezése és kritikája nélkül annak emberi oldalát kritikus vizsgálat alá vonja, és ezt a vizsgálatot a hatástörténeti módszer – meglátásom szerint finoman feszegetett – keretei között végzi el.

A hatás- vagy értelmezéstörténeti módszer a 20. század utolsó harmadától egyre elterjedtebb úgy a teológia, mint tágabban az irodalomtudomány és a művészet-történet területén. Nagyon leegyszerűsítve abból az alapgondolatból indul ki, hogy egy szöveg vagy műalkotás nemcsak az alkotója által szándékolt jelentéssel bírhat. A (mű)alkotás abban a pillanatban, ahogy kikerül az alkotó kezei közül, önálló életre kel, a befogadók – többnyire adott kulturális környezetük által befolyásolt, ám mégis – önálló értelmezéseinek van kitéve, és ezeken keresztül egészen kiszámíthatatlan és előre az alkotó által valószínűleg kevéssé várt hatásokat is kiválthat, és így alakíthatja

emberek vagy akár egész társadalmak sorsát. Az alkotás „jelentése” tehát nem merül ki a szerzői szándékban – már ha van egyáltalán ilyen, teszi hozzá a posztmodern –, hanem szervesen hozzátartoznak azok a rétegek is, melyek az idők során különböző értelmezői közösségekben rá rakódtak. Ezt nevezzük hatástörténetnek. A módszer egyik klasszikusa, Brevard Childs szerint: „Azért tarthat külön érdeklődésre számot az értelmezés története, mert így a szöveg is új megvilágításba kerül azáltal, hogy az értelmezéstörténet megmutatja, hogy az egymást követő nemzedékek kérdésfelvetései miképpen befolyásolták az adott válaszokat. Senki sem de novo közelít a szöveghez, hanem tudatosan vagy tudattalanul osztozik elődei hagyományában.”¹

Fabiny Tamás a könyv második fejezetét ennek a problémának szentelve szembe-síti az olvasót az elődök hagyományában megformált Júdás-karakter mögötti „történeti Júdás”, az Iskáriótes elérhetetlenségével. Innen indulhat, és innen indul azután az építkezés folyamata. A szerző először az evangéliumok és a kanonikus újszövetségi iratok Júdás-képét bontja elemeire, és megmutatja, hogyan építik fel az egyes szerzők narratíváik Júdás-szerepét, majd a következő fejezetben az egyházatyáktól és az apokrif szövegektől elindulva a Legenda aureán és a középkor passiójátékain át Jézus szenvedéstörténetének képzőművészeti ábrázolásaival bezárólag tekinti át a Júdás-karakter alakulását. A könyv ötödik fejezete, a hatástörténeti áttekintés lezárásaként a zsidóság Júdás-képét mutatja be és elemzi.

A kötet teológiai szempontból vagy teológus olvasók számára valószínűleg erősebb és legfelkavaróbb fejezete az evangéliumok Júdás-képét elemző rész. A szerző nagyon világos, egyszerű, biblikusan és szaktudományosan is körültekintő és megalapozott, ugyanakkor nem fárasztó és túlrészletezett érveléssel mutatja meg, hogy miként alakult ez a kép. Júdás Fabiny érvelése szerint a márki szövegben egyfajta „lebegő” „színtelen figura, akire még nem rakódott rá semmiféle dehumanizáló és ördögi réteg” (39.), ami szerinte azt is jelenti, hogy pontosan azokkal a jellemzőkkel és attribútumokkal nem találkozunk a márki szövegben, melyek a későbbi hatás-történet legmarkánsabb elemeivé válnak. Márk még egyértelműen úgy ír Júdásról, mint aki a tizenkettőhöz tartozik, részesedik abból a hatalomból is, melyet Jézus a tanítványaira ruház, és bár ő az, aki átadja (s nem elárulja!) Jézust, és ítéletre vár, de sorsa nem eldöntött. Máté szövege Fabiny szerint arra enged következtetni, hogy számára a passió két ember, Jézus és Júdás párhuzamos, de különböző szenvedéstörténete, ugyanakkor ez a szenvedéstörténet össze is köti őket, ugyanakkor már Máténál elindul az a folyamat, melynek végén a jánosi szövegben Júdás már eleve a sötétséget képviseli. Ezek az exegetikai eredmények azért is fontosak a szerző számára, mert a későbbi fejezetekben, különösen a hatástörténet képzőművészeti aspektusainak elemzése során is kimutatja ezek párhuzamos jelenlétét.

Fabiny megközelítésében a jánosi Júdás-kép a hatástörténet egyik legfontosabb, Júdást a zsidó néppel azonosító és az ördöggel összekapcsoló szálának a kiindulópont-

¹ CHILDS, Brevard: *Exodus: A Commentary*, London, SCM Press, 1974, xv. Idézi FABINY Tibor: *A hatástörténet hermeneutikai kérdései*, *hermeneutika-btk.eu*, 2021. 10. 19. URL: <https://hermeneutika-btk.eu/a-hatastortenet-hermeneutikai-kerdesei/> Utolsó letöltés: 2023. 11. 22.

ja. A Jn 6,70 („Felele nékik Jézus: Nem én választottalak-é ki titeket, a tizenkettőt? és egy közületek ördög.”) és a Jn 8,44 („Ti az ördög atyától valók vagytok, és a ti atyátok kívánságait akarjátok teljesíteni...”) kapcsolatával összefüggésben jegyzi meg a szerző, hogy „János bizonyára nem tudhatta, milyen beláthatatlan következményekkel jár majd a későbbiekben e két perikópa ilyen közeli elhelyezése. Az ördögre való kétszeres hivatkozással [...] ugyanis előbb Júdást, majd a zsidókat démonizálja. A kettő összekapcsolásával aztán az olvasó könnyen arra a következtetésre jut, hogy a hitetlen zsidók legfőbb reprezentánsa az áruló Júdás. [...] Az a tény, hogy János evangéliumában az ördög, a zsidók és Júdás ilyen szorososan összetartozik, a későbbiekben kiindulási alapot nyújthatott antijudaista megnyilvánulásoknak.” (55.) Első olvasásra úgy tűnik, hogy a teológus szerző magára hagyja az olvasót ezekkel a tényekkel, az pedig kénytelen elgondolkodni a Szentírás szentségének természete és az Istentől ihletett szerzők ihletettségének „működése” fölött. Nem egy ilyen pontja van a könyvnek, ahol az olvasást érdemes vagy meg kell szakítani, hogy az ilyen és hasonló kérdések dolgozhassanak az olvasóban. Ahogy azonban visszatérünk a szöveghez, a szerző – ismét nem szájbarágós módon – tovább is lendít bennünket ezeken a kérdéseken, és éppen a Júdást legsötétebben, a szerepére leginkább predestináltként mint „elveszett tanítványt” bemutató evangélium elemzésén keresztül vezet el a kötet egyik legfontosabb kérdésének megfogalmazásához: ha Jézus azért jött, hogy megkeresse és megtartsa, ami elveszett (Lk 19,10), és János úgy tesz róla bizonyosságot, mint aki azt mondja főpapi imádságában, hogy azok közül, akiket az Atya neki adott, senkit sem hagyott elveszni (18,9), ez nem ad-e okot arra, hogy némi reménységgel tekintsünk az „elveszett tanítvány” és a mindenkori elveszett tanítványok sorsa elé?

A Fabiny által ezt követően bemutatott hatástörténeti elemzés nem csak tartalmában, de módszertani szempontból is izgalmas, ugyanis nem a szó klasszikus értelmében vett történetet állít az olvasó elé. Vannak persze az elbeszélés egészen végigfutó szálak: ilyenek a már említett exegetikai konklúziók, a Júdás és a zsidóság azonosítása vagy Júdás ábrázolásának állandó attribútumai – a sárga és vörös szín, a pénzeszacskó vagy a Júdást kíséző állatfigurák –, valamint ezek különböző kontextusokban felbukkanó különböző használata és értelmezései. Annak alapján, ahogy ezeket a motívumokat a szerző a hatástörténeten végigvezeti, mondhatnánk, hogy egyfajta „motívumtörténetet” ad elő, azonban – talán szándékosan, talán nem, de – az elemzés tulajdonképpen dekonstruálja magát a hatástörténet fogalmát, és ezzel arra mutat rá nagyon érzékletesen, hogy a Júdás-karakter formálódása, jelentésekkel való feltöltése vagy jelentésmódosulásai nem alkotnak egy összefüggő, logikusan végigvezethető Nagy Történetet, hanem – ahogy arra Childs is utal – Júdás karaktere egy eszköz volt, és eszköz ma is. Egy didaktikai vagy kvázikatechetikai eszköz arra, hogy adott kor adott társadalmának adott ágensei a mindenkori bűnbak szerepét valaki(k) re kiösszák. Afféle paradigma, akinek sorsa alapján tájékozódhat minden keresztyén arról, hogy milyen sors vár az árulóra – bármit is értsünk ezen (68.). Vagy eszköz arra, hogy az önmagát igaznak tartó közösség a passiójátékokban Júdást alakító személy megverésén, a Júdás-bábuk elégetésén, vagyis a Júdáson mint átokhordozón kiélt

agresszió (a rossz kivetése és megsemmisítése) keresztül, önmaga számára is, saját igaz voltáról tegyen bizonyosságot (100.). Esetleg – mint Pinchas Lapide utal rá (162.) – maguknak az evangélistáknak van szükségük rá, s azért építik fel alakját ószövetségi hivatkozások konglomerátumaként, hogy befeketített alakján keresztül könnyebb lehessen leválasztani az egyházat a zsidósárról. A szerző ugyanakkor azt is megmutatja, hogy a karakter majd minden ilyen prezentációja kiváltott olyan ellenhatásokat is, melyek ezt a szereposztást megkérdőjelezték. Tulajdonképpen ebben a kontrasztban bontakozik ki a lelkipásztor szerző egyik legfontosabb implicit kérdése is: mi, itt és most, melyik értelmezés mellé állunk?

Ennek a kérdésnek az erejét jelentősen fokozza a könyv már említett ötödik fejezete, melyben a szerző a zsidóság Júdás-képét elemzi. Az, hogy a hatástörténetben lassan uralkodóvá vált az a narratíva, mely összekapcsolja, sőt azonosítja Júdást a zsidó néppel, és a Júdásnak tulajdonított egyedi jellemvonásokat és cselekedeteket a nép általános jellemzőjévé téve megbélyegzi és démonizálja azt, nyilvánvalóan nem hagyta érintetlenül a zsidóság önmagáról a keresztyének összefüggésében kialakított képét sem. Fabiny protestáns teológusként érzékenyen mutatja be azt a folyamatot, melynek során a zsidóság a Júdás-bélyeget előbb kényszerűségből felvállalta, majd más történeti Júdásokon – például a Makkabeusokon – keresztül pozitív tartalommal igyekezett azt megtölteni. Talán nem véletlen ez, hiszen a „protestáns” név hasonló karriert futott be. A fejezet a zsidó vallástörténet, vagy inkább zsidó identitású vallástörténetek és a zsidó szépirodalom néhány emblematikus képviselőinek Júdás-interpretációja mellett jelentős hangsúlyt helyez azonban ennek a reflexív identitáskonstrukciónak a „népi vallásosságban” megjelenő tagadó, a definitív másikat kölcsönösen leértékelő vonulatára is, melyet a Toledot Jesu címen ismert szöveg képvisel. Az irat sajátos módon fordítja visszajára a keresztyén Jézus–Júdás viszonyt, Júdást pozitív hősként, mint a zsidóság védelmezőjét mutatja be, Jézust pedig mint népe és vallása árulóját leértékeli.

Jóllehet a szerző többször is hangsúlyozza, hogy ez a szöveg nem a zsidóság „hivatalos” álláspontját tükrözi, megjelenése a könyvben mégis nagyon fontos. Napjainkban, amikor az egymással versengő identitáspolitikák közötti feszültségben ismét, de új hangsúlyokkal, egyre erősebben hallható a keresztyénség ab ovo antijudaizmusára vagy antiszemitizmusára vonatkozó megállapítások, az, ahogyan Fabiny Tamás ezt a kérdést tárgyalja, iránymutató lehet. Fabiny ugyanis nem áll egyik „oldalra” sem. Tárgyilagosan és nyíltan ír a hatástörténetben kibontakozó keresztyén teológiai antijudaizmusról és társadalmi antiszemitizmusról, sőt Luther ilyen megnyilvánulásait sem hagyja szó nélkül – s tekintettel arra, hogy a szerző a Magyarországi Evangélikus Egyház elnök-püspöke, ez a lépése jóval túlmutat egy „egyszerű” tudományos problémafelvetésen –, ugyanakkor nem kezd látványos önostorozásba sem. A másik oldalon pedig ugyanilyen tárgyilagosan és nyíltan ír a keresztyénelenes zsidó iratról, de ugyanúgy nem tesz szemrehányást, nem ostromoz miatta senkit. Fabiny számára ez azonban nem a „hát ez van testvérek, ti is kaptatok, mi is kaptunk” tárgyilagosságába való menekülés, hanem egy nagyon határozott erőfeszítés arra, hogy a probléma tár-

gyalását végig az eredeti kérdés medrében tartsa, mely nem a hibás keresésére, hanem éppen a hibás, a bűnbak keresése miatt létrejött torzulások keletkezésének folyamataira és természetére irányul.

Erre az érvelési módra pedig azért van szükség, hogy az utolsó fejezetben Fabiny rá tudjon mutatni az igazi tragédiára: arra, hogy gyakorlatilag mindannyian be vagyunk zárva a hatástörténetbe. De mégis, mit tudunk kezdeni ezzel a helyzettel? Fabiny Tamás szerint ha lehántjuk Júdás alakjáról a hatástörténet során ráakódott rétegeket, közelebb jutunk Júdás személyes sorsához is, és ez segít nekünk abban, hogy részvételt tekintsünk rá. Kérdés persze, hogy fogolyként ki tudunk-e szabadulni a saját börtönünkől? Nem úgy néz-e ki ez a Júdás-történet, mint egy palimpszeszt, egy olyan ókori pergamen, melyről gondosan lekapargatták az eredeti kéziratot, hogy a drága hordozót újrahasznosíthassák? Ma, speciális eljárásokkal ki lehet mutatni az eredeti kéziratot az új réteg alatt, de a Júdás-történet többszörös palimpszesztnak tűnik, és a sok kapargatásban, átírásban talán a hordozó is sérült. Mit lehet kimutatni, egyáltalán: meddig lehet eljutni a rétegek sorában? És kell-e ez nekünk?

Néhány évvel ezelőtt restaurálták a van Eyck-testvérek nevezetes genti oltárát. Az 1432-ben befejezett oltár középső tábláján a Jelenések könyve alapján a Bárány imádása jelenet látható. A kép középpontjában természetesen Isten báránya áll, egy bárány, melynek fejét, mint az a restaurálás folyamatában kiderült, átfestették. Eredetileg ugyanis a báránynak emberi arcberendezése volt, így nézett egyenesen a néző szemébe, és ez – a restaurátorok véleménye szerint – annyira különös, megdöbbenő volt, annyira nem tudták elviselni a kortársak, hogy átfestették a képet, és rendes báránypofát adtak az alaknak. Hosszas vita után ma az eredeti, emberarcú bárány látható Gentben. Feltehető a kérdés, hogy nem járunk, járnánk-e hasonlóan Júdás, az Iskáriotes arcának restaurálása után? El tudnánk-e viselni azt a tekintetet, amit találunk? Mindez persze fikció, hiszen Fabiny is arról győz meg bennünket, hogy ez a rekonstrukció a maga teljességében lehetetlen. Akkor mégis, mi értelme annak, hogy átverekedjük magunkat ezen a kétszáz oldalon?

A magam részéről a könyv olvasása közben néhol úgy éreztem magam, mintha egy Umberto Eco-regényt olvasnék, melyben egy hatalmas művelődéstörténeti kaland részeseként valóság és fikció, tudomány és művészet határán, mint *A rózsza neve* novíciusa, Melki Adso, részese lehetek a Titok megfejtésének, melyről végül kiderül, hogy megfejthetetlen, mert ahogy közel kerülnék hozzá, megsemmisül, és csak részeket, darabokat menthetek meg belőle. Fabiny Tamás könyve is azt hangsúlyozza, hogy rész szerint való az ismeretünk, de a részek mögött ott van a Titok. Mint a kötet utolsó mondataiban írja: „E munka arra tett kísérletet, hogy megpróbáljunk visszajutni [...] a valaha élt Júdáshoz, legalábbis felszabadítsuk azok alól a szereprétegek alól, amelyeket az évszázadok ráaggattak, mint egy »nagy sárga köntöst«. Minden más Isten titka.” (188.) A legfontosabb dolog, amit Adso végül mégis magával vihetett, nem a Titok, hanem saját maga megismerése volt, és valószínűleg ez lehet annak is a legfontosabb hozadéka, ha elolvassuk Fabiny Tamás könyvét. A szerző azzal indítja művét, hogy az „az irgalom jegyében született” (8.), és azzal zárja, hogy a könyv

gondolatainak végiggondolása mint szellemi munka, mint zárandoklat „segíthet abban, hogy Júdás sorsára részvéttel tekintsünk” (178.). Minden kétséget kizáróan mindannyian irgalomra, Isten irgalmára és az egymás iránti irgalomra szorulunk, és minden kétséget kizáróan az egymás iránti irgalomra csak akkor jutunk el, ha azzal a részvéttel fordulunk egymás sorsa, szenvedése felé, mellyel Isten fordult Krisztusban a mi sorsunk, szenvedésünk felé, ha részt veszünk, részt vállalunk egymás sorsában, szenvedésében. Mindennek rendelt ideje van az ég alatt, s valószínű, hogy Fabiny Tamás könyve megjelenésének is rendelt ideje volt. Olyan korban élünk ugyanis, melyben az irgalom és a részvét meglehetősen nagy hiánycikk. Az egyházban is. Vagy mindent tudni vélünk, mindenki sorsa és szenvedése felől határozott ítéletet hozunk, határozott mozdulatokkal jelöljük ki a kárhózat fiait, mert azt gondoljuk, hogy a Titok birtokában vagyunk, vagy lemondunk a Titokról mint elérhetetlenről, és semmit sem merünk tudni. Ebből a hamis dilemmából az irgalom és részvét útja vezet ki, és Fabiny Tamás könyve erre az útra tereli az olvasót.